

THEODOSIANI

LIBRI XVI

CVM CONSTITVTIONIBVS SIRMONTIANIS

EDIDIT

ADSVMPTO APPARATV P. KRVEGERI

TH. MOMMSEN

VOLVMINIS I PARS PRIOR

PROLEGOMENA

IN BIBLIOTHECA MUSEI HISTORICO-NATURALIS BEROLINENSIS

BEROLINI

APVD WEIDMANNOS

MDCCCXCV

CONSPECTVS PARTIS PRIORIS

	pag.	
Conspectus subsidiorum ad Theodosianum adhibitorum	VI	
Conspectus subsidiorum ad Sirmondianas adhibitorum	VIII	
PROLEGOMENA IN THEODOSIANVM		
Cap. I. Theodosiani origo et usus	IX	
Rubricæ Edicti Gregoriani Theodosiani Iustiniani	XIII	
Breviarii Alariciani præscriptio auctoritas sub-		
scriptio	XXXI	
Cap. II. Theodosiani integri codices	XXXVIII	
Cap. III. Ex Theodosiano integro excerpta præter Alaricana .	LIX	
Cap. IIII. Breviarii integri codices	LXV	
Cap. V. Additamenta Breviarii sumpta ex Theodosiano integro	LXXXII	
Cap. VI. Breviarii exempla breviate et incerta	XCIII	
I. Libri decurtati	XCV	
II. Epitomæ	C	
III. Varia et minora	CII	
IV. Excerpta ex Breviario	CIII	
V. Libri latentes vel deperditi	CIV	
Cap. VII. Theodosiani editiones et apparatus	CVII	
Cap. VIII. Crisis librorum	CXIX	
Cap. VIII. Orthographia librorum et compendia	CXLII	
Cap. X. Constitutionum auctores et acceptores et dies locique	CLIII	
I. Imperatores	CLX	
II. Constitutionum acceptores	CLXII	
III. Tempora et loci	CCIX	
DE VSV BREVIARII ALARICIANI FORENSI ET SCHOLASTICO PER HISPANIAM GALLIAM ITALIAM REGIONESQVE VICINAS adiecto indice locorum ex Breviario adhibitorum scripsit <i>Alfredus de Wretschko</i>		CCCVII
PROLEGOMENA IN CONSTITVTIONES SIRMUNDIANAS		CCCLXXVIII

Opus Theodosiani edendi a THEODORO MOMMSEN
consilio et auctoritate Academiae Litterarum Regiae Borus-
sicae anno 1898 susceptum atque continuo labore matura-
tum paene absolutum erat, cum vir summus kalendis
Novembribus anni 1903 e vita excessit. Prolegomena inde
a pagina CLXXXV amici, quibus hoc munus Mommseni
voluntate delatum erat, typis mandanda curaverunt.

PROLEGOMENA IN CONSTITVTIONES SIRMONDIANAS.

Sylloge constitutionum, quae a primo universi corporis editore Sirmondiana nuncupatur, ad nos pervenit sine inscriptione vel subscriptione ulla; nam quae pro ipsius titulo accepta sunt praescripta *de episcopali iudicio*, ea dubium non est pertinere ad solam constitutionem primam. Videmur eam habere plenam, nam a codice unico integro quod absunt prima verba restituta nuper ex exemplari a sylloge alieno, id contra syllogae integritatem non poterit adlegari, cum adsit in eodem inscriptio, videturque magis principium minio fortasse scriptum in archetypo evanuisse. Continet constitutiones imperatorum Romanorum numero sedecim (nam quae pro XVII et XVIII numerantur, supra p. LXII vidimus excerptas esse ex Theodosiano et nostrae syllogae in codice primario subiunctas) neque ad tempus neque, quantum quidem nobis apparet, ad aliam ullam regulam ordinatas, sed numeratas. Certe in codice illo primario numeri adscripti sunt ad XIII. XV. XVI, itemque ad XIII, qui numerus in sylloge Corbeiensi, quae hanc legem ex ipsa hac sylloge videtur deprompsisse, in XLIII corruptus est. — Ex constitutionibus antiquissima est prima Constantini a. 333, recentissima sexta Valentiniani III a. 425. Dubium non est syllogen compilatam esse ante publicatum codicem Theodosianum, cum eum non solum non adleget, sed constitutiones in eum receptas bipertitas et abbreviatas, plenas et integras proponat, at probabiliter statuatur Theodosiani compilatores usos esse si non ipsa hac sylloge, certe simili eaque omnino pleniore ex Occidente ad se adlata. Constitutiones sunt aliae occidentales, orientales (3. 8) aliae; nihilominus syllogen formatam esse apparet in partibus Occidentis; utrum in Gallia an in Africa, certo decidi non potest. Illi origini favet constitutio sexta in hoc corpore inscripta praefecto praetorio Galliarum, cum exemplorum duorum fragmenta Theodosiano 16, 2, 47. 16, 5, 62. 64 inserta inscripta sint praefecto urbi et comiti rei privatae; huic, quod ad constitutiones duas quartam et duodecimam adnotatum est venire eas ex exemplis propositis Karthagine.

Syllogen Sirmondianam vel ad eam pertinentium constitutionum aliquot vel aliquam exhibent codices qui sequuntur.

- Z Berolinensis Phillippsianus 1745 (Rose n. 83; cf. Maassen *Quellen* 1, 775), nobis Z, saec. VII/VIII, aliquando teste Sirmondo 'Lugdunensis ecclesiae metropolitanae', deinde Claromontanus sive Sirmondi, solus universam syllogen constitutionum sedecim servavit. Sylloge quamquam et titulo proprio et subscriptione caret, videtur integra in hoc libro contineri, neque enim quicquam ibi deest tam a principio quam in fine; praecedunt concilia Gallica aliaeque ecclesiastica apud Rosium diligenter recensita, sequuntur excerpta ex codice Theodosiano, de quibus supra (p. LXII) egimus, quibus cum hac sylloge nulla communio videtur esse.

Florus Florus ecclesiae Lugdunensis diaconus imperante Ludovico pio non ignobilis (egerunt de eo diligenter Maurini *hist. litt. de la France* vol. 5 [1740] p. 213 seq.) contra Modoinum Augustodunensem episcopum et carmen direxit editum apud Mabillonium *vet. anal.* (1723) p. 414 et commentarium composuit, cuius duas habemus epitomas, alteram editam ex 'codice sancti Mariani Autissiod. o. p.' apud d'Achery *spicil. tom. 12* (1675) p. 48 seq. inscriptam *haec a domno Floro viro prudenti collecta sunt ex lege et canone enarratam dili-*

genter a Maasseno (*Quellen* 1, 874), alteram ex codice Ambrosiano A 46 inf. saec. X editam ab eodem Maasseno (comm. minores acad. Vindobon. vol. 92 a. 1879 p. 301 seq.), in quo commentario excerpta non pauca posuit sumpta, ut recte statuit Maassen, ex ipso codice nostro primario iam Berolinensi, Flori tempore Lugdunensi.

Epitome altera Ambrosiana in universum brevior, tamen quaedam addit in exemplari Antissiodorensi omissa, in his partem constitutionis Th. 1, 27, 1 non pertinentem ad Sirmonianas, sed post eas in eodem codice perscriptas.

Parisinus 1452, aliquando, ut in ipso adnotatum est, canonicorum Aniciensium (= Le Puy en Velay), saec. X (cf. Maassen l. c. p. 775; chron. minora mea 1 p. 562), adhibitus item a Sirmondo, descriptus est ex *Z* itaque a nobis ibi tantum adhibitus, ubi propter margines laesos *Z* deficit. *Paris. 1452*

Berolinensis Lat. fol. 270, nobis *Berol.*, in folio solitario (hodie 15) post Th. 9, 14 — 9, 16 habet adscriptas manu secunda constitutiones duas, alteram eam quam edidimus p. 240 sub titulo *cap. XII Theodosii lib. VI* admodum suspectam, alteram constitutionem Sirmonianam primam interpolatam ex novella 27 Valentiniani III. Pendet qui haec adiecit ex duorum codicum *Z* et Paris. 1452 altero utro vel certe ex simili. *Berol.*

Eporediensis 35 saec. IX/X, nobis *E* (supra p. LXVII) cum apographo Parisino 4406 olim Vesontino (supra p. LXVIII).

Oxonienis Bodleianus Seldenianus B 16 saec. XII, nobis *O* (supra p. LXV).

Ambrosianus C 29 inf. saec. XI, nobis *A*, ita mutilus, ut non superint ex sylloge nostra nisi rubricae constitutionum 5 et 7 (supra p. LXXXIII).

Berolinensis Phillippianus 1741 adiunctis foliis duobus insertis codici Vaticano reg. 1283 saec. X, nobis *Y* (supra p. LXXXVIII).

Parisinus 12445 (Sangerm. 366) saec. IX/X, nobis *D* (supra p. LXXXVIII).

Epitome Parisina 10753 = suppl. Lat. 215 (supra p. LXXXIX).

Parisinus 9652 (suppl. Lat. 779) saec. IX antea Bellovacensis, nobis *Bellov.*, tamquam Theodosiani l. XVI titulum VI *de episcopali iudicio* ponit constitutionis Sirmonianae primae partem (supra p. XCIX).

Leidensis Vossianus quart. 119 habet praeter epitomen Breviarii Aegidianam (supra p. CI) eandem particulam primae constitutionis sub praescripto *XI in libro XVI Theodosii de episcopali iudicio*.

[Hincmarus (supra p. LXXXIX et p. 910) adlegat const. 3.

Benedictus Levita (supra p. LXXXIX et p. 908) citat const. 1.]

Qui libri omnes, ut ostendunt laterculus supra p. XC propositus locique alii citati, syllogen Sirmonianam Theodosiano formae Alaricianae aut subiungunt aut (scilicet *O*) libro XVI interponunt neque tamen integram, nam epitome Parisina profert constitutiones quattuor, libri *OYD* cum rubricis Ambrosiani non habent nisi constitutiones septem primas, *E* quamquam in Theodosiano longe plenior et praestantior, solas constitutiones primas tres, ut descriptus videatur ex archetypo hoc loco mutilo. Sequitur in hoc codice post constitutionem Sirmonianam tertiam (in quam folio archetypi transposito versus finem inserta est pars novellae tertiae Theodosii II) interposita pagina vacua praescriptum Novellarum: *inc̄p̄ legū novellarū lib. I. I de Theodosiani codicis auctoritate*. Duos libros Paris. 9652 et Leidensem non habentes ex constitutionibus his nisi primam pendere ex codice tali, quales sunt *OYD*, declarant eorum praescripta.

Ex hoc ipso corpore deprompta videtur esse constitutio tertia decima in codice Parisino 12097 (Sangerman. 936) saec. VI/VII, olim Corbeiensi, quo continetur sylloge canonica, quam ab hoc libro Maassen (*Quellen* 1, 556; cf. chron. minora mea p. 563) appellat Corbeisensem. Inter additamenta scripta manibus diversis, quas enumeratas habes apud Maassenum (p. 569 sqq.), post *exemplum fidei Nicaenae* desumptum ex Rufino, ante epistolam papae Leonis I ad Anastasium episcopum Thessalonicensem, manu tamen diversa, legitur haec Sirmondiana, numero praescripto XLIII (non XLIII). — Constitutio Theodosii II et Valentiniani III incipiens *audemus quidem sermonem* (Haenel Corpus leg. p. 241), quam Sirmondus cum sylloge ea quam tractamus ex hoc libro sub n. XX edidit (cf. etiam Florum

sub n. XIII), legitur ibi tamquam *praefatio canonum Fulgenti Ferrandi ecclesiae Carthagenensis* (sic) neque quidquam cum hac nostra commune habet.

Theodosianus praeter sex constitutiones 1. 3. 5. 7. 8. 13 reliquas aut integras habet aut epitomatas et passim bipertitas, sicut ad singulas adnotavimus.

W Singillatim ex constitutionibus Sirmondianis una sola nobis tradita est, scilicet prima, quae forma a Sirmondiana diversa legitur plenior et capite et fine in syllogae ecclesasticae, quam Andegavensem appellant (Maassen l. l. 1 p. 821 seq.), exemplari aucto olim Weingartensi nunc Stuttgartensi 113 saec. VIII, nobis *W*, sub n. CII f. 194 (inde edidit Schulte *Festschrift für Windscheid* Bonnæ 1888 [4 pp. 15] et in actis minoribus acad. Vindobon. cl. phil. hist. vol. 117 a. 1889 comm. XI p. 12) sic inscripto 'incip̄ sacra Constantini impera (sic) de testimoniis episcoporum'.

Editiones De editionibus haec videntur adnotanda esse.

Cuiacius primus in Corpore Iuris Anteiustiniani a. 1566 edidit constitutiones tres primas, quales invenit in codice nostro *E*. In altera editione a. 1586 nihil invenitur mutatum.

Seldenus etsi habuit codicem nostrum *O* pleniorum Cuiaciano memoravitque in scriptis suis de uxore Hebraica III, 28 (opp. 2, 1830) et de synedriis I (opp. 1, 965) constitutionem Sirmondianam primam, inedita inde non protulit.

Sirmondus primus edidit syllogen universam in 'appendice codicis Theodosiani novis constitutionibus cumulatoris' Parisiis a. 1631 (8. pp. 240). Ex constitutionibus, quas editio numerat XXI, sedecim primae sunt syllogae nostrae, XVII. XVIII Theodosianae 1, 27, 1. 2 in libro primario *Z* syllogae nostrae subiunctae; XVIII (= Haenel Corpus legum p. 238) venit ex codice eo tempore Pithoeano, qui videtur esse Parisinus 1564; XX ex codice tum Corbiensi, iam Parisino 12097, de quo modo egimus; XXI est Theod. 16, 6, 4 a Sirmondo sumpta ex nostro *Y*.

Gustavus Haenel bis syllogen edidit, primum 'de constitutionibus, quas Iacobus Sirmondus Parisiis a. 1631 edidit' Lipsiae a. 1840, deinde post Theodosiani novellas (1844) p. 405—480, in praefatione redarguens quam Iacobus Gothofredus iecerat magis quam probandam iverat opinionem constitutiones hasce ficticias esse.

Crisis Codex *Z*, quem in constitutionibus septem posterioribus unicum fere testem habemus, in septem prioribus reliquis longe meliorem, nihilominus passim hiat maxime in inscriptionibus, quas passim aut omittit aut truncat, adeoque constitutionis 15 partem extremam omittit. Ex codicibus reliquis *E* libros *YDO* bonitate vincit (2, 26), nihilo minus cum non habeat nisi tres primas neque eas incorruptas, deteriores abici nequeunt. Codicis *Z* lectiones aliquoties, licet raro, ex hisce emendari ostendunt lectiones 2 inscr. et 2, 24 (ubi *hoc eis* lectionem firmat Theodosianus). Interpolationes gravissimae in tribus his, maxime in *O*, abundant. Ceterum Theodosianae epitomae, quarum variam lectionem adscripsimus, passim meliora subministrant. Ipsa exempla multo magis corrupta sunt quam inserta Theodosiano et passim insanabilia.

Orthographica Orthographica codicis *Z* solita eius aetatis vitia ostendunt: confunduntur *ae e* (*laenitas — lucae — paenitus — praeces*, item *prestiterint — questio*) — *e i* (*felex — felicitas*, item *contumilia — gaudiant*) — *o u* (*humicidis — luxorient*), item *d t* in fine vocabuli (*adque — illut*), raro *c t* (*conditio — contumatia*); scribitur *diocisis*.